

Методичні рекомендації ТОКІППО з предмета "Захист України" на 2022-2023 н.р.

Одним із обов'язкових елементів державності країни, атрибутом її самостійності, суверенітету, а також суб'єктом міжнародного життя є Збройні Сили, які виконують одну з найголовніших функцій держави – захисну.

Проблема національної безпеки є однією з ключових у розвитку будь-якого суспільства. Суспільна система, що не здатна забезпечити власну національну безпеку, завжди перебуває на межі ризику свого припинення. Конституція України визначає захист Вітчизни обов'язком громадян України, найважливішою функцією держави. Безпека людини, її життя і здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. У статтях 17 та 65 Конституції України зазначено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу. Комплектування професійними та вмотивованими військовослужбовцями здійснюватиметься в єдиній системі, що охоплюватиме *військову підготовку в закладах загальної середньої освіти*, навчання в системі військової освіти та управління кар'єрою військовослужбовця, турботу про збереження життя і здоров'я особового складу, належне соціальне забезпечення військовослужбовців, членів їх сімей та осіб, звільнених з військової служби в запас і відставку, підготовку військово-навченого резерву (Указ Президента України від 25.03.2021 №121/2021 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25.03.2021 року "Про Стратегію воєнної безпеки України").

Готовність Збройних сил України до виконання своїх функцій значною мірою залежить від її особового складу, зокрема підготовленості молоді до проходження військової служби. Основою підготовки громадян України до національного спротиву є їх загальновійськова підготовка, що поділена на початкову та базову. Стаття 6 Закону України "Про основи національного спротиву" визначає: "Початкова підготовка організовується центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки, разом з Міністерством оборони України та проводиться в закладах загальної середньої освіти". Тож організація освітнього процесу на уроках з навчального предмета "Захист України" у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році здійснюватиметься відповідно до: законів України "Про освіту", "Про повну загальну середню освіту", "Про військовий обов'язок і військову службу", "Про національну безпеку України", "Про основи національного спротиву" № 1702-IX від 16.07.2021р. зі змінами від 03.05.2022 № 2237-IX; Стратегії воєнної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 25.03.2021 № 121/2021; Стратегії національно-патріотичного виховання, затвердженої Указом Президента України від 18.05.2019 № 286/2019; Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392; Положення про допризовну підготовку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2000 № 1770 та інших нормативних документів. Також, відповідно до зазначених нормативних документів, знову внесено зміни у навчальні програми предмета – оновлені навчальні програми предмета "Захист України".

Водночас інформуємо, що навчально-методичне забезпечення (підручники, навчальні посібники, засоби навчального призначення) використовуватиметься те саме, що й під час вивчення предмета "Захист України" – "Захист Вітчизни".

Реформування загальної середньої освіти передбачає модернізацію змісту освіти, що має ґрунтуватися на компетентнісному та особистісно орієнтованому підходах до навчання, а найголовніше – орієнтуватися на здобуття учнями умінь і навичок, необхідних сучасній людині для успішної самореалізації у професійній діяльності, особистому житті, громадській активності.

Статтею 12 Закону України "Про освіту" визначено мету повної загальної середньої освіти – всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності.

Відповідно до статті 9 Закону України "Про військовий обов'язок та військову службу" допризовна підготовка включається до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, що реалізується у закладах загальної середньої освіти III ступеня (або структурних підрозділах інших закладів освіти). Допризовна підготовка реалізується через викладання навчального предмета "Захист України" та військово-патріотичне виховання. У закладах загальної середньої освіти предмет "Захист України" вивчається впродовж 10 і 11 класів та під час навчально-польових занять (зборів)(тематичний план № 1) і навчально-тренувальних занять (тематичний план №2). Вивчення предмета у 2022-2023 навчальному році здійснюється за **оновленими** навчальними програмами "Захист України", затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України № 1377 від 4 листопада 2020 року, які з внесеними корективами будуть затверджені незабаром. Цими типовими освітніми програмами закладів загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році на вивчення предмета "Захист України" в закладах загальної середньої освіти передбачено:

- 10-11 класи (рівень стандарту) - по 1,5 (інваріантна складова) та по 2 години за умови виділення 0,5 годин з варіативної складової освітньої програми закладу освіти;

- 10-11 класи (профільний рівень) – 5 (інваріантна складова) годин на тиждень.

Метою навчального предмета "Захист України" є формування в учнівської молоді життєво необхідних знань, умінь і навичок щодо захисту Вітчизни та дій в умовах надзвичайних ситуацій, а також системного уявлення про військово-патріотичне виховання як складову національно-патріотичного виховання, що в часи воєнної агресії московії стає пріоритетом національно-патріотичного виховання. Військово-патріотичне виховання орієнтоване на формування у зростаючої особистості готовності до захисту Української держави, розвиток бажання здобувати військові професії, проходити службу у Збройних Силах України як особливому виді державної служби. Його зміст визначається національними інтересами України і покликаний забезпечити активну участь громадян у збереженні її безпеки від зовнішньої загрози.

Відповідно до поставленої мети окреслено такі комплексні освітні та виховні завдання:

- ознайомлення учнівської молоді з основами нормативно-правового забезпечення захисту України, цивільного захисту та охорони життя і здоров'я;
- усвідомлення учнівською молоддю свого обов'язку щодо захисту України у разі виникнення загрози суверенітету та територіальній цілісності держави;
- набуття знань про функції Збройних Сил України та інших військових формувань України, їх характерні особливості;
- засвоєння основ захисту України, цивільного захисту, домедичної допомоги, здійснення психологічної підготовки учнівської молоді до захисту Вітчизни;
- підготовка учнів до захисту України, професійної орієнтації молоді до служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, визначених чинним законодавством, до захисту життя і здоров'я, забезпечення власної безпеки і безпеки інших людей у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу.

Звертаємо увагу, що у 2022 році оновлений зміст навчальних програм "Захист України" (рівень стандарту) та "Захист України" (профільний рівень) для 10 – 11 класів закладів загальної середньої освіти доповнено:

матеріалом з мінної небезпеки та з попередження ризиків поведінки з вибухонебезпечними предметами;

питаннями поведінки у надзвичайних ситуаціях,

ознайомчими питаннями з кібербезпеки та з основними поняттями сучасної інформаційної безпеки;

оновленим історичним ракурсом щодо подій російсько-української війни; матеріалом щодо основ національного спротиву;

окремими "точковими" змінами у розділах з тактичної, військової та домедичної підготовки та цивільного захисту.

Формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості у старшокласників повинно здійснюватися на прикладах героїчної боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, соборності та державності, зокрема, від княжої доби, українських козаків, Українських Січових Стрільців, армій Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, учасників антибільшовицьких селянських повстань, загонів Карпатської Січі, Української повстанської армії, українців-повстанців усталінських концтаборах, учасників дисидентського руху. Також військово-патріотичне виховання має здійснюватися на прикладах мужності та героїзму учасників революційних подій в Україні 2004, 2013-2014 років, Героїв Небесної Сотні, учасників антитерористичної операції та операції об'єднаних сил у Донецькій та Луганській областях, спротиву окупації та анексії Автономної Республіки Крим російською федерацією, війни російської федерації проти України.

Планування освітнього процесу залежить від матеріально-технічної бази закладу освіти, професійної компетентності педагога. На посаду вчителя предмета "Захист України" призначають офіцерів запасу або резерву, які мають вищу військову або педагогічну освіту, спроможні за віком і станом здоров'я

якісно проводити заняття, а також випускників вищих педагогічних навчальних закладів, які закінчили їх за спеціальністю вчителя предмета "Захист України" або навчались на військовій кафедрі.

У разі коли немає можливості укомплектувати ці посади офіцерами запасу або резерву, вчителями можуть бути призначені добре підготовлені та досвідчені сержанти (старшини), солдати (матроси) запасу або резерву з вищою освітою.

До проведення занять з тем, розділів, що додано в оновлену навчальну програму, рекомендовано залучати досвідчених фахівців відповідних профілів та, за можливістю, організувати дуальні уроки.

Учитель визначає самостійно вибір форм, методів та засобів навчання, зокрема і підручників, розподіл кількості годин, що відводяться на вивчення розділів та окремих тем.

Рекомендуємо під час календарно-тематичного планування у освітніх програмах і календарно-тематичних планах виділити ключові теми, на яких ґрунтується подальше опрацювання програмового матеріалу. Це дозволить без порушення системи програмових вимог ущільнювати, оптимізувати вивчення предмета, концентрувати увагу на відпрацюванні позицій, що мають забезпечити якісну самостійну роботу учнів в умовах дистанційного навчання. Під час вибору на початку навчального року навчально-методичного комплексу для вивчення предмета передбачити можливості використання засобів та інструментарію дистанційного навчання в умовах очного навчання, врахувати можливість організації освітнього процесу в межах навчального року в умовах воєнного стану та карантину. Теоретичні теми є основою формування практичних навичок учнів під час вивчення предмета "Захист України", тому під час дистанційного навчання викладачам пропонується скорегувати поурочно-тематичні плани, щоб учні самостійно в домашніх умовах могли опрацювати ту чи іншу теоретичну тему програми, вивчаючи відповідні параграфи підручників.

Якість засвоєння теми (теоретичні знання) можна перевірити за допомогою тестових завдань, тематичних карток, ребусів, електронних диктантів та інших дидактичних засобів.

Під час викладання предмета "Захист України», окрім загальних підходів та принципів (науковості, доступності, достовірності, наочності та ін.), потрібно враховувати те, що молода людина 16-17 років (допризовного віку) отримує перше системне враження про Збройні Сили України (інші збройні формування) і в цілому про сучасну проблематику національної безпеки та оборони нашої держави. Тому, варто акцентувати увагу саме на такій привабливості предмета, а не на заучуванні нормативно-правових актів, військових понять та визначень.

Для стимулювання пізнавальної активності учнів, їх дієвої самостійної діяльності під час уроків тематичного плану №1, бажано використовувати роботу в групах, схожих до військових формувань, підрозділів (двійки, трійки, відділення тощо), а під час уроків тематичного плану № 2 – розширювати діапазон організаційних форм, методів навчання, способів навчальної взаємодії, які максимально наближають навчальний процес до реального життя та забезпечують практичну спрямованість навчання для чого застосовують:

- вправи і завдання до них, що створюють передумови для співпраці, активної участі учнів у процесі навчання;
- завдання, що спонукають до діалогу, висловлюванню власних думок, міркувань, позицій, способів розв'язання проблеми;
- завдання творчого характеру, при розв'язанні яких учні виявляють ініціативу, самостійність, мають право вибору та власної аргументації;
- завдання, що спонукають до обміну думками, враженнями, включають спеціально сконструйовані ситуації вибору та моделюванню життєвих ситуацій.

У викликах сьогодення ключовою стає концепція навчання протягом усього життя, все більше значення надається самостійній роботі, рівноправним відносинам між педагогом і учнем. Особливої актуальності ці зміни набули у зв'язку із необхідністю застосування дистанційного навчання.

Під час проведення занять бажано використовувати сучасні підходи та форми інтерактивного тренінгового навчання, які включають як індивідуальні, так і колективні методи організації навчального процесу. Така форма організації надає можливість працювати в кількох групах, співпрацювати і, водночас, формувати самостійність мислення, розвивати індивідуальні здібності слухачів, одночасно підвищуючи рівень їхніх знань, умінь та навичок. Інтерактивні методи навчання, на відміну від традиційних, базуються на активній взаємодії учасників освітнього процесу та отриманні зворотнього зв'язку. При цьому основна увага приділяється взаємодії слухачів між собою. Такий підхід дозволяє активізувати освітній процес, зробити його більш цікавим та менш втомлюваним.

Інтерактивне навчання передбачає: моделювання життєвих ситуацій; вирішення поставлених завдань; спільне розв'язання проблем тощо.

Рекомендуємо для повноцінного та якісного викладання предмета "Захист України" у 2022/2023 н.р. у закладах загальної середньої освіти області:

- тижневе навантаження по дві години на тиждень у 10-11 класах (1.5 години інваріантна складова та 0.5 години з варіативної складової освітньої програми закладу освіти, з них 18 годин – на проведення навчально-польових занять (зборів) (тематичний план №1) і навчально-тренувальні заняття (тематичний план № 2);

- 3-х денні (18 годин) навчально-польові заняття (збори) і навчально-тренувальні заняття проводяться з метою практичного закріплення рівня знань, умінь та навичок учнів у 11 класі наприкінці навчального року на базах військових частин, лікувально-оздоровчих установ, закладів військової освіти, базових закладів та закладів освіти. До їх організації та проведення залучати обласні, міські/районні територіальні центри комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП), органи місцевого самоврядування;

- з метою оволодіння учнями 8-9 класів початкових знань з загальновійськової підготовки, цивільного захисту та військово-медичної підготовки, формування психологічних та морально-вольових якостей, особистісних поглядів на сучасні події, популяризації здорового способу життя, фізичного розвитку особистості запроваджувати курси за вибором "Початкова військова підготовка", "Захисник України" в обсязі 0.5-1 година на тиждень за рахунок варіативної складової навчального плану;

- проведення вишкোলів з домедичної підготовки;
- надати можливість учням 11 класів провести до навчально-польових зборів (навчально-тренувальних занять) стрільби з малокаліберної чи пневматичної зброї;
- проведення занять щодо здоров'язбереження, рухової активності учнівської молоді, участі у Всеукраїнському патріотичному забізі "Шаную воїнів, біжу за Героїв України" (24.08 – 25.09 2022 р.),
- проведення заходів з формування належної фізичної витривалості юнаків і дівчат, виконання вправ спеціальної фізичної підготовки; ефективної профорієнтаційної роботи щодо пропаганди серед учнів військових професій, вступу випускників у навчальні заклади військового спрямування,
- вивчення цивільного захисту проводити окремо в групах юнаків і дівчат з тренуваннями щодо дій у разі надзвичайної ситуації чи повітряної тривоги,
- спланувати окремим розділом річного плану роботи школи – заходи військово-патріотичного виховання та предмета "Захист України", де передбачені, зокрема, місячник військово-патріотичного виховання (20.01-21.02), декада захисника і захисниці України (07- 17.10), тижнів Незалежності (01-07.09) та Збройних сил України (05-12.12), пам'ятних дат патріотичного календаря українця та інші заходи військово-патріотичного характеру;
- налагодити взаємини з військовими частинами, територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки, добровільними формуваннями територіальних громад, військовими вищими закладами освіти, військовими ліццями і коледжами;
- для активізації військово-патріотичного виховання у закладах системи загальної середньої освіти та з метою якісної підготовки команд навчальних закладів до участі у дитячо-юнацькій військово-спортивній патріотичній грі "Сокіл" ("Джура"), інших заходах військово-патріотичного та спортивного спрямування відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 06.12.2010 № 1205 "Типові штатні нормативи загальноосвітніх навчальних закладів" у закладах освіти I-III ступенів виділяється 0,5 ставки керівника гуртка на проведення гурткової роботи з військово-патріотичного та спортивного напрямку, яку повинні першочергово проводити, вчителі "Захисту України" та фізичної культури. Під час проведення занять з гурткової роботи необхідно керуватися "Концепцією допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді", програмою предмета "Захист України", програмами гуртків військово-патріотичного, військово-спортивного та військово-прикладного спрямування, що мають відповідний гриф Міністерства освіти і науки України.

У кожному періоді навчання предмет "Захист України" вивчається юнаками та дівчатами окремо. Дівчата за їх власним бажанням (особистим вмотивованим рішенням, у разі згоди батьків, опікунів або піклувальників) навчаються за програмою для групи юнаків (тематичний план № 1). Юнаки, які за станом здоров'я, релігійними поглядами (за подання відповідних документів) не можуть вивчати основи військової справи, навчаються за програмою для групи дівчат (тематичний план № 2). Предмет при цьому в обох випадках називається "Захист України", але для тематичного плану № 2 з уточненням "Основи медичних знань".

Поділ класів на групи юнаків та дівчат при вивченні предмета здійснюється незалежно від кількості учнів у класі. Проте, якщо у групі є менше 5 осіб, то учні цієї групи навчаються за індивідуальними навчальними планами. У цьому випадку на кожного учня повинно орієнтовно припадати 0,3 год (1,5 тижневих год) або 0,4 год (2 тижневих год).

Суттєвою загальною рисою програм, що відповідає сучасним тенденціям в освіті, є надання вчителю значно більшої свободи в питаннях планування освітнього процесу. Вибір форм, методів та засобів навчання, зокрема і підручників, розподіл кількості годин, що відводяться на вивчення розділів та окремих тем (це стосується як порядку вивчення тем, так і розподілу часу на їх вивчення), учитель здійснює самостійно.

Основною організаційною формою вивчення предмета "Захист України" в закладах загальної середньої освіти усіх типів є урок, що проводиться вчителем згідно з календарно-тематичним плануванням та навчальним планом, складеними відповідно до навчальної програми. Важливими умовами успішності занять з предмета є висока дисципліна, організованість, відповідальність учнів. Заняття з предмета "Захист України" в усіх закладах загальної середньої освіти рекомендується починати з виконання Державного Гімну України.

Обов'язковою умовою для тематичного плану № 1 є: шиккування, перевірка готовності класу до уроку і тренування (розминки, стройовий тренаж) за тематикою уроку протягом 3-5 хв., стосунки між учнями та вчителем, а також учнів між собою підтримуються на зразок статутних взаємовідносин між військовослужбовцями Збройних сил України та правоохоронних органів. Для тематичного плану № 2 заняття організуються згідно статуту закладу освіти.

Обов'язкова форма одягу для вчителя під час проведення занять з предмета "Захист України" (тематичний план № 1) – військова (форма Збройних формувань України). Рекомендована форма одягу для учнів під час проведення занять з предмету "Захист України" (тематичний план № 1) – військова (форма Збройних формувань України) або камуфляж.

Актуальною є проблема своєчасності надання невідкладної домедичної допомоги постраждалим під час надзвичайних ситуацій мирного та військового характеру. Для цього під час вивчення предмета "Захист України", в частині розділу "Основи медичних знань" центральне місце відводиться навчання навичкам надання домедичної допомоги. Навчання з домедичної допомоги регламентується Законом України від 05.07.2012 № 5081-VI "Про екстрену медичну допомогу" та наказом Міністерства охорони здоров'я від 16.06.2014 № 398 "Про затвердження порядків надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах". У статті 1 наводиться визначення домедичної допомоги, це невідкладні дії та організаційні заходи, які направлені на врятування та збереження життя та здоров'я людини у невідкладному стані та зменшення наслідків дії на їх здоров'я, що надають пересічні громадяни або рятувальники, які не мають медичної освіти.

Метою вивчення розділу "Основи медичних знань" є засвоєння базових теоретичних положень першої долікарської допомоги, оволодіння практичними навичками надання невідкладної домедичної допомоги потерпілим на місці події та при транспортуванні до лікувального закладу.

Основними завданнями є оволодіння знаннями, вміннями та навичками домедичної допомоги постраждалим із метою збереження їм життя; надання першої медичної допомоги при різних видах ушкоджень мирного та військового часу, невідкладних станах та нещасних випадках; способи перенесення і транспортування потерпілих; надання домедичної допомоги при: порушенні дихання, зупинці серцевої діяльності, опіках та відмороженнях, утопленні та інших видах механічної асфіксії, непритомності, шоку, загальному переохолодженні організму, тепловому та сонячному ударах, отруєннях чадним газом та іншими отрутами, ураженні електричним струмом.

Надзвичайна важливість вивчення цього питання висуває в умовах сьогодення включення до навчальної програми елементів тактичної медицини та постійне удосконалення матеріальної бази для відповідного забезпечення освітнього процесу (манекени, засоби для зупинки кровотечі тощо).

Слід акцентувати увагу на відмінностях у наданні домедичної допомоги на полі бою від аналогічної в цивільних умовах.

Істотного значення набуває рівень відповідної підготовки вчителів, які б могли якісно викладати предмет з урахуванням певних особливостей. Відповідно до сучасних вимог щодо розвитку професійних компетенцій та для оволодіння базовими маніпуляціями і обов'язковими уміннями навчання надання домедичної допомоги вчителям бажано пройти відповідні курси.

Безпека під час проведення навчальних занять з предмета "Захист України" забезпечується їх чіткою організацією, суворим дотриманням заходів, що визначаються статутами, курсом стрільб, відповідними керівництвами та настановами.

Керівники закладів загальної середньої освіти зобов'язані вживати заходів щодо попередження травмування та загибелі учнів, встановлювати необхідні вимоги безпеки під час роботи з озброєнням та військовою технікою, під час здійснення маршу в район занять, проведення занять, стрільб, спеціальних занять і робіт, своєчасно доводити ці вимоги до учнів та добиватися їх суворого виконання.

Перед початком практичних занять керівник закладу загальної середньої освіти зобов'язаний особисто впевнитись, що для цього створені безпечні умови, учні засвоїли вимоги безпеки та мають достатні практичні навички щодо їх виконання. На початку навчального року перед початком занять у кабінеті "Захист України" вчителі предмета зобов'язані провести первинний інструктаж з учнями з безпеки життєдіяльності (юнаки та дівчата). Запис про його проведення фіксується у спеціальному Журналі реєстрації інструктажів з безпеки життєдіяльності. Учні, які інструктуються, підписуються про проведений інструктаж.

Первинний інструктаж, який проводиться перед початком кожного практичного заняття з тактичної, вогневої, стрійової, прикладної фізичної підготовки, військової топографії, основ цивільного захисту та виконанням контрольних нормативів, реєструється в журналі обліку навчальних занять на сторінці предмета в розділі про запис змісту уроку.

Відповідальність за дотримання учнями вимог безпеки на заняттях несуть учителі предмета "Захист України".

Рекомендуємо використовувати:

- журнал "Оборонний вісник" з тематичною вкладкою "Захист України",
- електронний збірник дидактичних ігор із предмета «Захист України» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<https://didacticgameszu.blogspot.com/>
- блоги вчителів Тернопільщини: Віталія Терлецького та Ганни Ягнич,
- сторінки у спільноті ФБ: НП "Захист України у школі" та "Захист України у ТМРЦ".